

نقش و تأثیر نهادها بر پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

الله مراد سیف، محسن نوروزی^۲

تاریخ دریافت: ۹۶/۹/۱

تاریخ پذیرش: ۹۷/۶/۱۸

چکیده

جنگ اقتصادی استکبار جهانی با جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اخیر و به دنبال آن ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از سوی رهبر معظم انقلاب و تأکید مکرر ایشان بر اجرای آن، پیاده‌سازی سیاست‌های ابلاغی را بیش‌ازپیش مهم ساخته است. از دید صاحب‌نظران، اجرای این سیاست‌ها، برنامه‌ریزی‌های دقیقی را به‌عنوان پیش‌زمینه‌ی اجرای خود مطالبه می‌نماید. در این بین نهادها به‌عنوان قواعد بازی در جامعه و اصلی‌ترین ابزار تفسیر واقعیات بیرونی و همچنین زمینه‌ساز اقدامات اجرایی نقشی بی‌بدیل در اجرای هر برنامه‌ای داشته و به همین دلیل ما در این مقاله تلاش نموده‌ایم تا آنها را مورد توجه قرار دهیم. این پژوهش که به لحاظ هدف توسعه‌ای کاربردی، از نظر رویکرد آمیخته و از لحاظ روش تحلیلی توصیفی است، تلاش نموده تا با واکاوی ادبیات، تحلیل محتوای اسنادی که به روش وب و کتابخانه‌ای و نیز از خلال مصاحبه و توزیع پرسشنامه در میان ۱۲ نفر از خبرگان دانشگاهی و مدیران ارشد اقتصادی کشور گردآوری شده به موضوع ذکر شده، بپردازد.

تحقیق حاضر به بررسی نقش نهادها در پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پرداخته و ضمن پیشنهاد نقشه راه نهادی، نهادهای ملازم مؤلفه‌های برآمده از تحلیل محتوای سیاست‌های کلی ابلاغی را که با کمک پرسش‌نامه‌ای که روایی و پایایی آن به تائید خبرگان رسیده، ارائه کرده است. سوال اصلی آن نیز؛ چگونگی همراهی نهادها در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و نهادهای ملازم آن تلاش بوده و سوالات فرعی آن چگونگی تأثیر نهادها در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و ترتیبات و ساختارهای نهادی موثر در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است. مطابق نظر خبرگان، ترتیبات نهادی غیررسمی (فرهنگ و باورها)، ساختارهای نهادی رسمی (سازمان اداری) و ساختارهای نهادی غیردولتی (تشکل‌ها و سازمان‌های مردم نهاد)، نیازمند بهبود و اصلاحند. در عین حال، ترتیبات نهادی رسمی (قوانین و مقررات و حقوق مالکیت)، نیازمند تغییر اساسی‌اند. در حوزه نهادهای مرتبط با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بهبود و اصلاح نهادی، ضروری است.

کلید واژه‌ها: سیاست‌های کلی، اقتصاد مقاومتی، نقشه راه، نهاد

۱. دکتری اقتصاد و دانشیار دانشگاه امام حسین(ع)

۲. دانش‌آموخته دکتری آینده پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، niruzi.m92@gmail.com

۱. چارچوب نظری

مقدمه

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی طی ۲۴ بند در ۲۹ بهمن ۱۳۹۲ از سوی مقام معظم رهبری به‌منظور بهبود و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور ابلاغ گردیده و این مهم در نام‌گذاری سالهای بعدی تاکنون نیز مورد تاکید قرار گرفته است. تحلیل محتوای به‌عمل‌آمده بر روی سیاست‌های کلی ابلاغی تا پیش از ابلاغ این سیاست‌ها حکایت از ارتباط سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با سیاست‌های ابلاغی گذشته داشته و علاوه بر آنکه ناظر بر دغدغه‌های معظم له بوده نشان از اهمیت اقتصاد در دنیای امروز و عدم توجه کافی به سیاست‌های ابلاغی گذشته دارد.

عبارت اقتصاد مقاومتی، نخست در تاریخ ۱۶/۶/۱۳۸۹ در دیدار با جمعی از کارآفرینان کشور از طرف معظم له مطرح و سپس به‌کرات مورد تأکید و مطالبه قرار گرفت. ایشان در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در تاریخ ۲۰/۱۲/۱۳۹۲ در این‌باره فرمودند: «مجموعه‌ی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در واقع یک الگوی بومی و علمی است که برآمده‌ی از فرهنگ انقلابی و اسلامی ما است؛ متناسب با وضعیت امروز و فردای ما است. من شرح خواهم داد که این مربوط به وضع کنونی و شرایط کنونی کشور نیست، این یک تدبیر بلندمدت برای اقتصاد کشور است؛ می‌تواند اهداف نظام جمهوری اسلامی را در زمینه‌ی مسائل اقتصادی برآورده کند؛ می‌تواند مشکلات را برطرف کند؛ درعین حال پویا هم هست.»

سیاست‌های کلی، مفهومی است که در قانون اساسی سال ۱۳۵۸ سابقه نداشت و اولین بار در گزارش شور اول کمیسیون شماره یک بازنگری قانون اساسی، به‌عنوان یکی از اختیارات رهبری مطرح شد.

بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی، تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران را پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، از وظایف و اختیارات رهبری می‌داند. سیاست‌های یادشده بر مبنای اصول و اهداف جمهوری اسلامی ایران تعیین می‌گردد و چارچوب‌ها و جهت‌گیری‌های کشور را در همه عرصه‌های حکومتی مشخص می‌کند. این

سیاستها حاوی اصولی برای تحقق آرمان‌ها هستند که آرمان‌ها را به مفاهیم اجرایی نزدیک می‌کنند.

در تعریف نهایی می‌توان گفت که سیاست‌های کلی، مجموعه‌ای از جهت‌گیری‌ها و راهبردهای کلان نظام برای تحقق آرمان‌ها و اهداف قانون اساسی در دوره زمانی مشخص‌اند (موسی زاده، ۱۳۸۷: ۱۵۸). مخاطب این سیاست‌ها همه قوا بوده و از نظر نظم‌هنجاری و حقوق اساسی در رتبه‌ای پایین‌تر از قانون اساسی و بالاتر از قوانین عادی و مقررات عمومی قرار دارند (زارعی، ۱۳۸۳: ۲۳۰).

۱-۱. سیاست‌های کلی

به باور صاحب‌نظران، در ایران چهار سطح مدیریتی وجود دارد که در پیوند تنگاتنگ با هم، جامعه را مدیریت می‌کنند:

۱. سطح آبر خط مشی‌ها؛ (رهبری نظام و ستادهای تخصصی ایشان)

۲. سطح خط مشی‌های عمومی؛ (دولت به مفهوم سه قوه یا مدیریت سیاسی)

۳. سطح راهبردهای خط مشی؛ (مدیریت دولتی)

۴. سطح راهبردهای بنگاهی؛ (مدیریت بخش خصوصی)

به عبارت دیگر سطح نخست، خط مشی‌های کلان (سیاست‌های کلی) را تدوین و سطح دوم در پرتو آن‌ها، خط مشی‌های عمومی را وضع می‌کند و سطح سوم ضمن دخالت در تدوین خط مشی به اجرای آن‌ها در عمل می‌پردازد و سطح چهارم در کنار مدیریت دولتی به تحقق اهداف کلان کشور در پرتو تدوین راهبردهای بنگاهی کمک می‌کند. لازم به ذکر است خط مشی بیان‌گر مجموعه اقدام‌های به نسبت ثابت و هدف‌مند است که به وسیله‌ی یک فرد یا مجموعه‌ای از بازیگران برای پرداختن به یک مساله یا دغدغه دنبال می‌شود (دانایی فرد، ۱۳۸۸: ۱۴۱).

براساس مصوبه ۱۳۷۶/۱/۲۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام، سیاست‌های کلی از یک سو، ناظر به آرمان‌هاست و از سوی دیگر نظر به جنبه‌ها و مفاهیم اجرایی دارد.

ازسویی پیاده‌سازی این سیاست‌ها نیازمند یک برنامه منسجم و نقشه راهی دارد که به تمامی به فعالیت‌های مورد نظر، ذی نفعان و نقش هر یک بپردازد.

در تعریف نقشه راه، می‌توان گفت نقشه راه، روش کشف و توصیف آینده مطلوب و تبیین راه رسیدن به آن به زبانی ساده و قابل فهم برای سازمان است. حوزه‌ها و زمینه‌هایی که امکان تهیه نقشه راه برای آنها وجود دارد، بسیار متنوع هستند. در عین حال نقشه‌های راهی که در ابعاد ملی ترسیم می‌شوند، عموماً با هدف آینده‌نگری و نیز تسهیل در امر تصمیم‌گیری هستند (حسینی نسب، ۱۳۸۹: ۳۲).

در ارتباط با نهادها نیز، به باور داگلاس نورث برنده نوبل اقتصاد در سال ۱۹۹۳ آنها قواعد بازی در جامعه‌اند و ازین رو در اقتصاد نقش بی‌بدیلی بازی می‌کنند. وی اذعان می‌دارد حال و آینده به واسطه تداوم نهادهای یک جامعه با گذشته پیوند دارند (نورث، ۱۳۸۵: ۱۳، ۱۹).

۲-۱. اقتصاد مقاومتی

بر اساس اهداف سند چشم انداز بیست ساله، کشور ج.ا.ایران باید در سال ۱۴۰۴ به عنوان قدرت اول منطقه در جنبه‌های مختلف اقتصادی، علمی و فناوری معرفی شود. از سوی دیگر، اقتصاد ایران به عنوان نقطه هدف تحریم‌های غرب، جهت نیل به اهداف خود با مشکلاتی روبرو است. در این شرایط، ایده اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری معرفی شد. اقتصاد مقاومتی، الگویی مدیریتی اقتصادی است که برای یک ملت حتی در شرایط فشار و تحریم، زمینه رشد و شکوفایی را فراهم می‌کند!

این نکته قابل ذکر است که اقتصاد مقاومتی با مقاومت اقتصادی تمایزهایی دارد؛ برخی اوقات در شرایط و بحران‌هایی هستیم و همه‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران صورت می‌گیرد که در آنجا باید مقاومت اقتصادی داشته باشیم؛ مانند زمانی که از ابزار اقتصاد علیه کشورمان استفاده بسیاری می‌شود تا دستیابی ایران به انرژی هسته‌ای صلح آمیز را متوقف سازند؛ یعنی علیه کشورمان به دلایل دیگری جنگ اقتصادی آغاز می‌کنند؛ گر چه ممکن است این شرایط در طول تاریخ بزرگ یک ملت کوتاه مدت باشد؛ اما باید برای آن

سیاست‌هایی اتخاذ کرد که به آن مقاومت اقتصادی و نه اقتصاد مقاومتی اطلاق می‌شود... به این شیوه، نگرش و عملکرد مقاومت اقتصادی فعال و هوشمند گفته می‌شود و باید بین این موضوع و اقتصاد مقاومتی تفکیک قایل شد (نوگورانی و صالح اصفهانی، ۱۳۹۲: ۱۸۹-۱۹۰).

برخی از صاحب‌نظران فنریت اقتصادی را نزدیکترین مفهوم به اقتصاد مقاومتی در ادبیات رایج اقتصاد امروز می‌دانند. بریگاگلیو (۲۰۰۶) از اصطلاحی به نام «فنریت اقتصادی» برای اشاره به توان سیاست ساخته یک اقتصاد برای بهبود (یا انطباق با) آثار شوک‌های برون‌زای مخالف، استفاده کرده است. این اصطلاح با تعریفی که از آن شده، نزدیک‌ترین مفهوم به (اقتصادمقاومتی) در ادبیات رایج کشورماست.

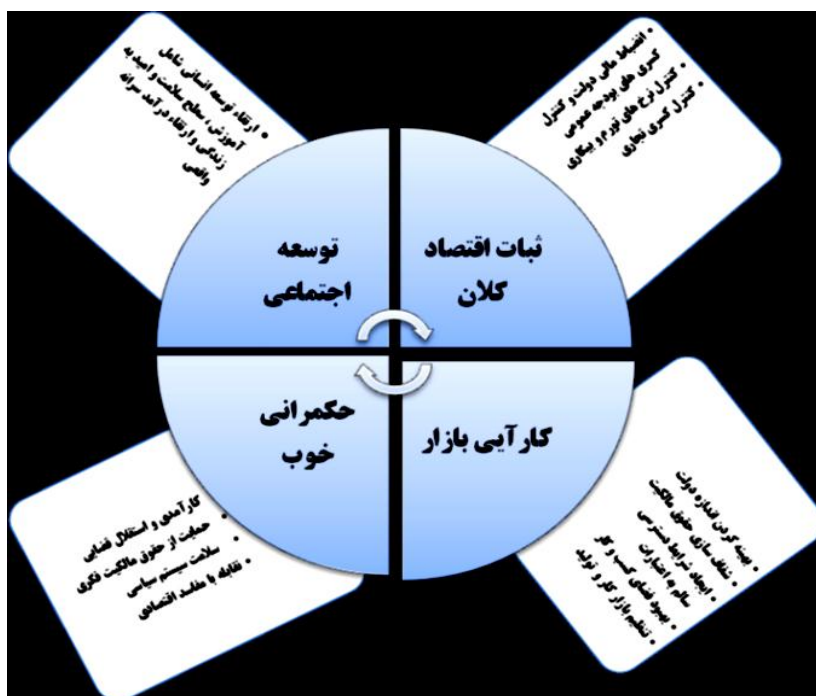
بریگاگلیو معتقد است اصطلاح فنریت اقتصادی به دو مفهوم به کار می‌رود: اول، توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از شوک‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی؛ دوم، توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها، توان اقتصاد برای بهبود یافتن از آثار شوک‌های مخالف به شدت محدود خواهد شد؛ برای مثال، اگر کسری‌های مالی مزمن وجود داشته باشد. از طرف دیگر، این توان ارتقا خواهد یافت اگر ابزارهای سیاستی بتواند برای خنثی‌سازی آثار منفی شوک‌ها مورد استفاده قرار گیرد؛ مانند موقعیتی که کشور از وضعیت مالی قوی برخوردار است و می‌تواند مخارج احتیاطی یا تخفیف‌های مالیاتی را برای برخورد با آثار منفی شوک‌ها مورد استفاده قرار دهد. این نوع فنریت اقتصادی نوعی «تقابل با شوک» است. توانایی ایستادن در برابر شوک‌ها هنگامی متصور است که شوک‌ها خنثی یا ناچیز باشند. همچنین این نوع فنریت هنگامی ممکن است که اقتصاد از مکانیسم‌هایی برخوردار باشد که آثار شوک‌ها را کاهش دهد که با عنوان «جذب شوک» از آن نام برده می‌شود. برای مثال، وجود بازار انعطاف‌پذیر، می‌تواند به عنوان ابزاری برای جذب شوک‌ها عمل کند (سیف، ۱۳۹۱: ۷).

مقام معظم رهبری در فروردین ماه سال ۱۳۹۳ در تبیین اقتصاد مقاومتی در حرم رضوی فرمودند: «اقتصاد مقاومتی یعنی آن **اقتصادی که مقاوم است**؛ با تحریکات جهانی، با تکانه‌های جهانی، با سیاست‌های آمریکا و غیر آمریکا زیرو رو نمی‌شود؛ **اقتصادی است متکی به مردم**. سه سؤال در مورد اقتصاد مقاومتی که در حقیقت اقتصاد مقاوم است، وجود

دارد؛ من این سه سؤال را مطرح می‌کنم. سؤال اول این است که اقتصاد مقاومتی چه هست و چه نیست؟ خصوصیات مثبت آن و خصوصیات منفی و سلبی آن چیست؟ سؤال دوم: آیا اقتصاد مقاومتی که داریم شعار آن را می‌دهیم، تحقق‌پذیر است، ممکن است، یا نه، خیالات خام است؟ سؤال سوم: اگر تحقق اقتصاد مقاومتی ممکن است، الزامات آن چیست، چه کارهایی باید انجام بگیرد؟ امروز من به این سه سؤال جواب می‌دهم؛ این مربوط به اقتصاد است.

سؤال اول: گفتیم که اقتصاد مقاومتی چه هست و چه نیست. *اولاً یک الگوی علمی متناسب با نیازهای کشور ما است — این آن جنبه‌ی مثبت — اما منحصر به کشور ما هم نیست. دوم اینکه گفتیم این اقتصاد درون‌زا است. درون‌زا است یعنی چه؟ یعنی از دل ظرفیت‌های خود کشور ما و خود مردم ما می‌جوشد.....، اما برون‌گرا است؛ با اقتصادهای جهانی تعامل دارد؛ با اقتصادهای کشورهای دیگر با قدرت مواجه می‌شود. بنابراین درون‌زا است، اما درون‌گرا نیست.*

سوم اینکه این اقتصادی که به عنوان اقتصاد مقاومتی مطرح می‌شود، *مردم‌بنیاد است؛ یعنی بر محور دولت نیست و اقتصاد دولتی نیست، اقتصاد مردمی است؛ با اراده‌ی مردم، سرمایه‌ی مردم، حضور مردم تحقق پیدا میکند. اما «دولتی نیست».... آماده‌سازی شرایط، وظیفه‌ی دولت است؛ تسهیل میکند. چهارم، گفتیم این اقتصاد، اقتصاد دانش‌بنیان است یعنی از پیشرفت‌های علمی استفاده می‌کند، به پیشرفت‌های علمی تکیه می‌کند، اقتصاد را بر محور علم قرار می‌دهد. پنجم، این اقتصاد، عدالت‌محور است؛ یعنی تنها به شاخص‌های اقتصاد سرمایه‌داری — [مثل] رشد ملی، تولید ناخالص ملی — اکتفا نمی‌کند. ششم، در اینکه گفتیم اقتصاد مقاومتی بهترین راه حل مشکلات اقتصادی کشور است شکی نیست، اما معنای آن این نیست که ناظر به مشکلات کنونی کشور است — نه، این مال همیشه است.....»^۱.*

شکل شماره ۱؛ محورهای و مولفه‌های اقتصاد مقاومتی. (سیف، ۱۳۹۱: ۱۷)

۱-۳. نهادها و نقش آنها در اقتصاد

نهاد (ن / ن) در فرهنگ دهخدا مصدر مرخم و اسم مصدر و ریشه فعل نهادن قید شده و مترادف آن اداره، بنیاد، سازمان، موسسه، اساس، پایه، آفرینش، خلقت، فطرت، طینت، جبلت، جوهره، خمیره، باطن، درون، ذات، ضمیر، سرشت، طبع، طبیعت آمده است. در فرهنگ معین نیز

ن (ن / ن) طبیعت، سرشت، ذات، نژاد، نسب، رسم و روش معنی شده است.^۱

روش شناسی مکتب نهادی با تاکید بر تاثیر نهادها در اقتصاد که تورستن وبلن در سال ۱۹۰۰ میلادی پایه ریزی کرد، بر اساس روش شناسی نا متعارف مارکسیسم بنا نهاده شده و ریشه پیدایش آن بر گرفته از انتقادات طبقه کارگر و جامعه سرمایه داری آمریکا در پایان قرن نوزدهم میلادیست.

اقتصاد نهادی جدید، در دو بخش مکمل رشد یافته است، بخش نخست، به طور مداوم شرایط پیش زمینه‌ای را مورد توجه قرار می‌دهد و بخش دوم، با مکانیسم تدبیر امور سرو کار دارد. بیان تعریف دو قسمتی دیویس و نورث (۱۹۷۱) در اینجا مناسب است:

محیط نهادی مجموعه‌ای از قواعد بنیادی سیاسی، اجتماعی و حقوقی است که پایه و اساسی برای تولید، مبادله و توزیع ایجاد می‌کند. قواعدی که حاکم بر انتخابات، حقوق مالکیت و حقوق قرار دادها هستند.

ترتیبات نهادی، ترتیباتی هستند که بین واحدهای اقتصادی برقرار می‌شوند و بر روش‌هایی حاکم هستند که این واحدها از خلال آنها می‌توانند با یکدیگر همکاری یا رقابت کنند. همچنین ترتیبات نهادی ساختاری را فراهم می‌کنند که در قالب آن، اعضاء می‌توانند با یکدیگر همکاری کنند؛ یا مکانیسمی را فراهم نمایند که موجب تغییر در قوانین و یا حقوق مالکیت شوند.

دومین تعریف، آن چیزی است که به عنوان نهادهای تدبیر امور به آنها اشاره می‌کنند و اقتصاد هزینه‌های مبادلاتی، پیوسته آن را مورد توجه قرار داده است (متوسلی، ۲۷۰: ۱۳۹۰). لازم به ذکر است نهادهایی که ما با آنها مواجهیم در گرایش‌های افراد دیگر قرار دارند، اما به تعاملات ساختاری بین آنها نیز وابسته اند که اغلب مستلزم ابزارهای مادی یا وسایل است. تاریخ در هر مورد، منابع و محدودیت‌هایی را به صورت مادی و شناختی ارائه می‌نماید تا ما بر اساس آن بیاندیشیم، دست به کنش بزنیم و خلق کنیم.

به همین ترتیب، نهادها به طور همزمان، هم ساختارهای عینی (در بیرون) و هم سرچشمه‌های ذهنی (درون ذهن) کارگزاران انسانی به شمار می‌روند. دوگانه عادت و نهاد می‌تواند به غلبه بر معمای فلسفی میان ذهن و عین در علوم اجتماعی کمک کند. کنشگر و ساختار نهادی اگرچه دو مقوله مجزا هستند، اما در حلقه‌ای از تعامل دو جانبه و وابستگی متقابل با یکدیگر پیوند می‌یابند (همان منبع، ۵۱۶ - ۵۱۷). گروهی از نهاد گرایان اعتقاد دارند مکتب اقتصادی نهادی مکمل مکتب اقتصادی نئوکلاسیک است. از دید اینان مکتب نئوکلاسیک یک مکتب موفق است که در نهایت به افزایش رشد اقتصادی جامعه منتهی

می‌شود (دهقان، ۱۳۸۵: ۴۲۵). ضروریست پیش از آنکه به جزییات موضوع پرداخته شود،

تعریف مناسبی از نهاد ارائه تا مراد این پژوهش از نهاد روشن باشد.

جدول شماره ۱؛ تعاریف نهاد در ادبیات موضوع

ردیف	نام محقق	تعریف از نهاد	منبع
۱	هانری مندراس	”نهاد“ مجموعه هنجارهایی که قانونی یا غیرقانونی هر چیزی را در یک سازمان اجتماعی تعیین می‌کند بوده، این مفهوم گاه در معنای وسیع به خود سازمان اجتماعی تلقی می‌شود.“	مبانی جامعه‌شناسی هانری مندراس، تاریخ مختصر جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام تهران، ۱۳۶۹
۲	مالینوفسکی (انسان شناس انگلیسی)	”نهاد عبارت است از اجزاء واقعی فرهنگ که دارای حد قابل ملاحظه‌ای از دوام، عمومیت و استقلال هستند“ نهاد به باور او پایه و اساس فرهنگ را تشکیل می‌دهد و هر نهاد را می‌توان مجموعه‌ای از عناصر و مکانیسم‌ها دانست و البته هر فرهنگ خاص معادل مجموعه‌ای از نهادهاست	مالینوفسکی، نظریه‌های جدید انسان‌شناسی، به کوشش حسین میرزایی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۰: ۶۱، ۵۸، ۳۸
۳	داگلاس نورث برنده جایزه نوبل اقتصاد در سال ۱۹۹۳	نهادها قراردادهای ابداع شده انسانی است که کنشهای متقابل انسانی را ساختارمند میکند. آنها از قوانین رسمی (برای مثال، قواعد، قوانین، قانون اساسی) قوانین غیررسمی (برای مثال، ارزشهای رفتاری، عرف، قوانین...) و خصوصیات اجرایی آنها تشکیل شده است.	تغییر نهادی، محمود متوسلی، علمی-نیکوبستی، فصلنامه علمی پژوهشی، شماره ۱۶، سال ۱۳۹۰، صفحه ۵۲
۴	موریس دوورژه	شیوه معماری جوامع بشری اند. مجموعه اشکال یا ساختهای اساسی سازمان اجتماعی، به طریقی که قانون یا عرف یکی از گروه‌های بشری بر ایشان داشته است، وی نهادها را به دو گروه نهادهای علمی و آگاهانه و نهادهای حقوقی تقسیم میکند.	موریس دو ورژه، جامعه‌شناسی سیاسی، ترجمه ابوالفضل قاضی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۶، ص ۱۱۷
۵	این پژوهش	با توجه محتوای سیاست‌های کلی ابلاغی مراد از نهادها در این تحقیق ترتیبات و ساختارهای نهادهای رسمی و غیر رسمی شامل قوانین،	

علت توجه به نهاد گرایی در اقتصاد آنست که اکنون بسیاری از اندیشمندان برای تبیین دلایل رشد و توسعه کشورها به نهادها توجه می‌کنند (متوسلی، ۱۳۹۰: ۵۲). از نظر نهادگرایی جدید، الحاق نهادها به نظریه اقتصادی یک ضرورت بنیادی است. محور اساسی چارچوب نظری نهادی- ساختاری، بستر نهادی است که به نحوه ترکیب و چیدمان قواعد بازی اشاره دارد.

نورث معتقد است: "اینکه نهادها بر اقتصاد تاثیر می‌گذارند چندان محل مناقشه نیست. این نکته نیز چندان جدال برانگیز نیست که عملکرد متفاوت اقتصادها در طول زمان اساساً متأثر از تغییر و تحول نهادهاست. با وجود این، نه نظریه اقتصادی معاصر و نه تاریخ نگاری بر پایه اعداد و ارقام هیچ کدام نقش نهادها در عملکرد اقتصادی را به حساب نمی‌آورند چرا که چارچوب‌های تحلیلی لازم برای وارد کردن تحلیل‌های نهادی در علم اقتصاد و تاریخ اقتصادی هنوز آماده نشده است." (نورث، ۱۳۸۵: ۱۹).

بستر نهادی خود به دو بخش اصلی قابل تفکیک است: نهادهای رسمی و غیررسمی. نهادهای رسمی شامل «قوانین اساسی» و «قواعد عملیاتی» است. قوانین اساسی تعیین‌کننده ساختار اساسی حقوق مالکیت، توزیع رانت و هدایت‌کننده سازمان دولت است. قواعد عملیاتی شامل قوانین مصوب، قوانین عرف و قوانین تجارت و قراردادهای نهادی غیررسمی نیز متشکل از قواعد اخلاقی و هنجارهای ارزشی و ایدئولوژیک و سنت است، که تا حد تعیین‌کننده‌های هدایت‌کننده رفتار انسانی است (نورث، ۱۳۸۵: ۹۳-۷۲). این نهادها هستند که موجب هدایت اطلاعات درباره شرایط بازار، کالاها و مشارکت کنندگان در بازار می‌شوند و همچنین به دولت‌ها برای تنظیم مقررات مناسب کمک می‌کنند. حقوق مالکیت و قراردادهای را تعریف کرده و تعیین می‌کنند که چه کسی باید چه چیزی را و چه زمانی کسب کند. نهادها موجب افزایش یا کاهش رقابت در بازارها می‌شوند. صاحب‌نظران بر این باورند که الزامات نهادی پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، مهم‌تر از الزامات اجرایی و برنامه‌ای آن است و یکی از بزرگ‌ترین موانع تحقق سیاست‌های یادشده، ساختار مالکیت است که در زمره الزامات نهادی به شمار می‌آید (نادران، ۱۳۹۳).

حال سؤال این است که چرا نهادها تا به این پایه مهم تلقی می‌شوند؟

برای پاسخ به این سؤال باید ابتدا به این نکته اشاره کرد که هر اقدام علمی، متضمن سیر مرحله‌ای است که از فلسفه جهان‌بینی و پارادایم فکری که تئوری‌ها به آن تعلق دارند آغاز و تا سیاست‌ها و اقدامات اجرایی ادامه پیدا می‌کند؛ بنابراین، همان پارادایم فکری است که اقدامات فرد را تحت تأثیر چشم‌اندازهای متأثر از ارزش‌ها و جهان‌بینی که وی به آن تعلق خاطر دارد، شکل می‌دهد.

شکل شماره ۲؛ تاثیر مبانی پارادایمی بر عملکرد افراد، برگرفته از مصاحبه علمی با محمود متوسلی؛

کنگره ملی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۳

بنابراین در عمل، سیاست‌هایی اعمال می‌شود که از یک سو تابع پارادایم‌های فکری هستند که به آن تعلق داشته و از سوی دیگر، می‌توانند به دو شکل، منشأ اثر باشند؛ زمانی به‌طور مؤثر و با نگاهی کل‌گرایانه و با لحاظ تمام متغیرهای مؤثر در موضوع (نگاهی سیستمی) و زمانی تنها با نگاه به برخی متغیرها که طبیعتاً در این حالت موفق نخواهند بود. شاید بتوان با جستجو در این حوزه و کنکاش و توجه بسیار، به پاسخ این سؤال رسید که چرا به‌رغم برنامه‌های متعدد و اقدامات مبتنی بر این برنامه‌ها و صدها اقدام دیگر، در حوزه اقتصاد موفق عمل نکرده‌ایم؟ به باور این پژوهش، پاسخ و یا حداقل بخش قابل توجهی از مشکل، در نهادها نهفته است. همچنین بر این باوریم که بازبانی ساختار نهادی و بذل توجه به ترتیبات و ساختارهای نهادی، می‌تواند ما را در مدیریت بخش عمده‌ای از مشکلات اقتصادی یاری نماید.

۴-۱. نگاشت نهادی

نگاشت نهادی، که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته، نمایی از وضعیت نهادهای فعال در یک حوزه خاص، به همراه روابط بین آنها است؛ نگاشت نهادی ابزاری است دیداری برای شناسایی و نمایش نهادهای کلیدی (رسمی و غیررسمی) و افراد درون و بیرون یک جامعه و اهمیت گروه‌های مختلف اجتماعی؛ بنابراین، نگاشت نهادی، فرایند بررسی و طراحی اجزای یک سیستم و پویایی آنها و وابستگی‌های متقابل و تعاملات و روابط اجزاء و چگونگی گردش فعالیت‌ها را به نمایش می‌گذارد. به نظر، تمرکز بر نهادها، بخش ضروری برای اجرای برنامه‌ها بوده و فقدان آنها به‌یقین، اجرای هر برنامه‌ای را با مشکلات اساسی و انحراف مواجه می‌سازد؛ چرا که نوع نگاه برنامه‌ریزان به واقعیات، بر اساس ساختارهای ذهنی و سازمانی، قوانین و مقررات و در نهایت، قضاوت آنها تحت تأثیر همین نهادها شکل می‌گیرد.

این پژوهش، به نهادهای مورد نظری که در تحقق اهداف سیاست‌های مذکور نقش آفرین هستند، پرداخته و مسئولیت ذی‌نفعان به وسیله نگاشت نهادی مورد مذاقه قرار گرفته است. فرایند حصول آن نیز به شرح ذیل می‌باشد:

شکل شماره ۳؛ فرایند شکل‌گیری نگاشت نهادی

یاد آور می‌شود در این پژوهش، منظور از نهادها به قرار زیر است:

- ترتیبات نهادی رسمی؛ شامل: قوانین و مقررات، محدودیت‌های رسمی، حقوق مالکیت مادی و معنوی، نظم و قواعد رسمی و
- ساختارهای نهادی رسمی دولتی؛ شامل: نهاد دولت، نظامات و ساختارهای اداری، ساختارهای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و
- ساختارهای نهادی غیردولتی؛ شامل: تشکل‌ها و انجمن‌های مردم نهاد (مانند تعاونی‌ها، تشکل‌های کارگری، اتاق‌های بازرگانی و اصناف) و
- ترتیبات نهادی غیررسمی؛ شامل: فرهنگ، ذهنیت نهادینه شده یا الگوهای مصرف و تولید، قوانین مذهبی و اخلاقی، رسوم و سنت، عادات و قوانین اخلاقی، عرف، قوانین عرفی، محدودیت‌های غیررسمی و

۲. روش‌شناسی تحقیق

برای دست یافتن به چگونگی اعمال تغییرات نهادی به منظور تحقق مولفه‌های بر آمده از تحلیل محتوای کیفی سیاست‌های ابلاغی، پرسش‌نامه‌ای بر مبنای مولفه‌ها، تنظیم و در بین جامعه آماری که خبرگان اجرایی و اقتصادی بوده اند توزیع شد. جامعه آماری این تحقیق شامل تعداد ۱۲ نفر از خبرگان با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری، با سابقه کار اجرایی در حوزه‌های مدیریت اقتصادی کشور بوده‌اند که با روش هدفمند کیفی و گلوله برفی انتخاب شده‌اند. جدول مندرج در پیوست شماره «۱» از پرسش‌نامه‌ای توزیعی در بین خبرگان مورد اشاره استخراج شده است. در این مرحله : هر یک از مؤلفه‌ها به عنوان یک گزاره شماره گذاری گردید. درجه اهمیت هر مؤلفه در ۴ ساختار مختلف ذیل در قالب طیف لیکرت مورد سنجش قرار گرفت.

لازم به ذکر است در جمع آوری داده‌های پژوهش از روش گردآوری میدانی و کتابخانه‌ای استفاده شده است.

برای بررسی پایایی هر دسته از پرسش‌ها، آلفای کرونباخ برای چهار پرسش جداگانه بررسی شد. از آنجا که آلفای کرونباخ مربوط به این مجموعه پرسش‌ها، بزرگ‌تر از ۰/۷ است، (۰/۸۲۴) این زیرآزمون، پایایی و اعتبار لازم را داراست. پس از بررسی پایایی زیر-آزمون، بر اساس واریانس کلی هر آزمون و واریانس کل پرسش‌نامه، آلفای کرونباخ مربوط به کل پرسش‌نامه را برآورد نمودیم و نتایج محاسبه آلفای کرونباخ کل پرسش‌نامه، عدد ۰/۹۴۵ را نشان داد که نشان از پایایی مطلوب کل پرسش‌نامه می‌باشد.

۳. یافته‌های تحقیق، نتیجه‌گیری و پیشنهادات اجرایی

نهادها با در اختیار گذاشتن ساختارهایی برای زندگی روزمره، عدم اطمینان را کاهش می‌دهند، ضمن آنکه راهنمای کنش متقابل انسان‌ها هستند. بنابراین می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که نهادها چارچوب‌هایی هستند که کنش متقابل انسان‌ها درون آنها تحقق می‌پذیرد (نورث، ۱۳۸۷: ۲۰). به یقین نهادها در عملکرد اقتصاد موثرند و جالب آنکه این انسان‌ها این که نهادها را شکل می‌دهند و همین امر به نظر عامل تغییرات بسیار متنوع و بعضاً متضادی است که برنامه‌های اقتصادی یکسان در کشورهای گوناگون از خود برجای گذاشته‌اند.

این بدان معنی است که رفتار متفاوت افراد در موقعیت‌های مشابه بدلیل سازه‌های متفاوت ذهنیست که در طی فرایند ادراک‌سازی از واقعیات بیرونی در ذهن آنها شکل می‌گیرد و این همانجاییست که نهادها بیشترین تاثیر خود را بر عملکرد افراد می‌گذارند و منطقی‌ترین دلیل برای رفتار متفاوت افراد در شرایط مشابه به نظر می‌رسد.

پس از بررسی و تحلیل محتوای سیاست‌های ابلاغی و استخراج مولفه‌ها و نیز اخذ نظر خبرگان بر اساس پرسش‌نامه و مصاحبه، نهادهای ملازم اجرای هر مولفه، اولویت‌بندی و درجه اهمیت آنها در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، طبق پیوست شماره «۱»، مشخص گردید. نتیجه تجزیه و تحلیل اولیه داده‌های مستخرجه از مصاحبه خبرگان و پرسش‌نامه، به قرار زیر بوده است:

۱. تغییرات نهادی، امری ضروری برای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است.

این تغییرات باید در قالب ترتیبات و ساختارهای نهادی، مورد توجه قرار گیرند.

۲. مطابق نظر خبرگان، ترتیبات نهادی غیررسمی (فرهنگ و باورها)، ساختارهای نهادی رسمی (سازمان اداری) و ساختارهای نهادی غیردولتی (تشکل‌ها و سازمان‌های مردم نهاد)، نیازمند بهبود و اصلاحند.

۳. در عین حال، ترتیبات نهادی رسمی (قوانین و مقررات و حقوق مالکیت)، نیازمند تغییر اساسی‌اند.

۴. در حوزه نهادهای مرتبط با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بهبود و اصلاح نهادی، ضروری است.

جدول شماره ۲: بالاترین اولویت‌ها در ترتیبات نهادی غیررسمی موجود (فرهنگ و باورها)

ردیف	شماره مؤلفه	عنوان	درجه اهمیت
۱	۸۲	تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری و کارآفرینی	۴,۸
۲	۸۳	تقویت فرهنگ جهادی در سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد	۴,۸
۳	۳۲	اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف	۴,۷۵
۴	۳۳	ترویج مصرف کالاهای داخلی	۴,۷۵
۵	۴	به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی	۴,۷۵
۶	۲۸	افزایش کمی و کیفی تولید مواد اولیه و کالا	۴,۶۷
۷	۱۷	افزایش تولید	۴,۶۷
۸	۷۲	صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور	۴,۶
۹	۸۵	هماهنگ‌سازی و بسیج پویای همه امکانات کشور در راستای اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	۴,۶
۱۰	۸۱	جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و...	۴,۶

جدول شماره ۳؛ بالاترین اولویت‌ها در ساختارهای نهادی رسمی موجود

(نظامات اداری و ساختارهای رسمی)

ردیف	شماره مؤلفه	عنوان	درجه اهمیت
۱	۷۳	تحول اساسی در ساختارهای اداری	۴,۸
۲	۷۶	حذف هزینه‌های زائد دولت	۴,۸
۳	۸۲	تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری و کارآفرینی	۴,۸
۴	۸۱	جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ...	۴,۶
۵	۷۵	حذف دستگاه‌های موازی و غیرضرور دولتی	۴,۶
۶	۷۴	منطقی‌سازی اندازه دولت	۴,۶
۷	۳۰	تأمین امنیت غذایی	۴,۵
۸	۴	به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی	۴,۵

جدول شماره ۴؛ بالاترین اولویت‌ها در ترتیبات نهادی رسمی موجود

(قوانین، مقررات و حقوق مالکیت)

ردیف	شماره مؤلفه	عنوان	درجه اهمیت
۱	۱۷	افزایش تولید	۵
۲	۴	به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی	۴,۷۵
۳	۱۲	تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد	۴,۷۵
۴	۲۰	ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی	۴,۷۵
۵	۳	تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی به منظور شرکت در فعالیت‌های اقتصادی	۴,۷۵
۶	۷۲	صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور	۴,۶
۷	۱	فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی به منظور توسعه کارآفرینی	۴,۵
۸	۵	ارتقای درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط	۴,۵
۹	۱۵	محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد	۴,۵
۱۰	۲۴	افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی، به‌ویژه در اقلام وارداتی	۴,۵
۱۱	۳۶	اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور	۴,۵
۱۲	۳۹	نقش‌آفرینی نظام مالی در ایجاد ثبات در اقتصاد ملی	۴,۵

جدول شماره ۵؛ بالاترین اولویت‌ها در ساختارهای نهادی غیردولتی موجود

(تشکل‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد)

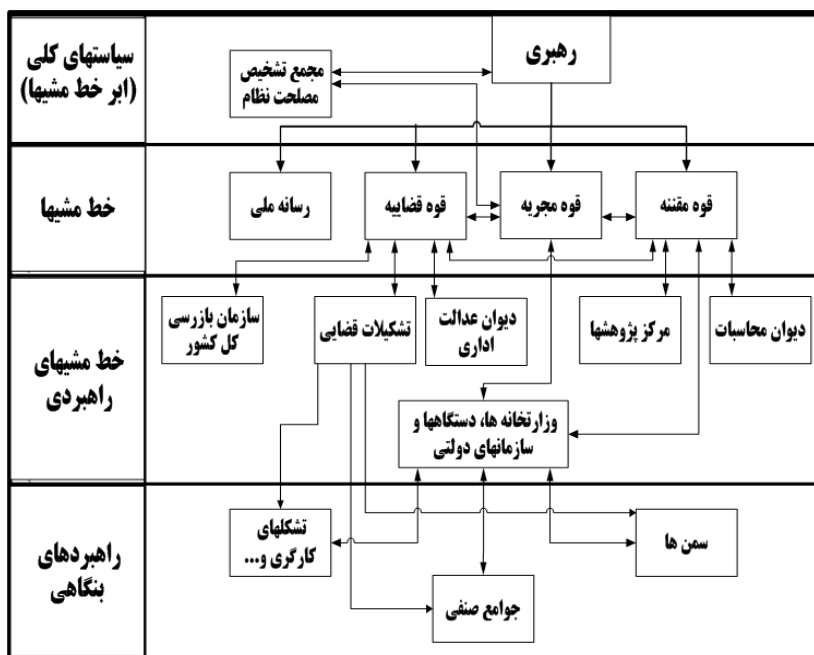
ردیف	شماره مؤلفه	عنوان	درجه اهمیت
۱	۸۴	تبدیل اقتصاد مقاومتی به گفتمان فراگیر و رایج ملی	۴,۸
۲	۸۹	شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری	۴,۸
۳	۳	تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی به منظور شرکت در فعالیت‌های اقتصادی	۴,۷۵
۴	۱۷	افزایش تولید	۴,۶۷
۵	۸۸	مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال، سریع و به‌هنگام در برابر مخاطرات و اختلال‌های داخلی و خارجی	۴,۶
۶	۹۰	روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار	۴,۶
۷	۸۵	همانگ‌سازی و بسیج پویای همه امکانات کشور در راستای اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	۴,۶
۸	۴	به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی	۴,۵
۹	۴۶	تنوع‌بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها، به‌ویژه با کشورهای منطقه به منظور توسعه صادرات کالا و خدمات	۴,۴
۱۰	۴۹	گسترش پایدار سهم صادرات ایران در بازارهای هدف	۴,۴

جدول شماره ۶؛ جمع‌بندی مؤلفه‌های برتر در نهادسازی مرتبط با پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

ردیف	شماره مؤلفه	عنوان	جمع امتیازات
۱	۴	به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی	۴/۶۲
۲	۸۲	تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری و کارآفرینی	۴/۶
۳	۱۷	افزایش تولید	۴/۵۸
۴	۳	تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی به منظور شرکت در فعالیت‌های اقتصادی	۴/۵
۵	۸۴	تبدیل اقتصاد مقاومتی به گفتمان فراگیر و رایج ملی	۴/۵
۶	۷۲	صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور	۴/۳۵
۷	۸۱	جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ...	۴/۳۵
۸	۸۳	تقویت فرهنگ جهادی در سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد	۴/۳۵
۹	۸۵	همانگ‌سازی و بسیج پویای همه امکانات کشور در راستای اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	۴/۳۵
۱۰	۸۸	مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال، سریع و به‌هنگام در برابر مخاطرات و اختلال‌های داخلی و خارجی	۴/۳۵
۱۱	۸۹	شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری	۴/۳۵

اصلی ترین اولویت‌های نهادی حاصل از خروجی پرسش نامه‌های توزیع شده در میان خبرگان؛ تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری و کارآفرینی، ضرورت افزایش تولید، تحول اساسی در ساختارهای اداری، تبدیل اقتصاد مقاومتی به گفتمان فراگیر و رایج ملی و مهم تر از همه گزاره‌ها به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی است که با واقعیات عرصه اقتصاد نیز تطبیق کامل دارد.

همچنین با توجه به مرور ادبیات و یافته‌های این پژوهش، هر یک از سطوح تصمیم‌گیری در کشور دارای وظایفی هستند که تقدم و تأخر این سطوح و ارتباط آنها که در برنامه‌ریزی و اجرا مهم تلقی و به نگاشت نهادی موسوم است، مطابق ماتریس ذیل می‌باشد:

شکل شماره ۴؛ سطوح تصمیم‌گیری و ارتباط آن‌ها در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

در پایان پیشنهادهای اجرایی این پژوهش برای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با توجه به آنچه در این مقاله آمد عبارتند از:

- توجه ویژه به نهادها و نهادسازی با عنایت به نقش و تاثیر نهادها در اجرای هر نوع برنامه و سیاست اجرایی. یافته‌های این پژوهش و پیشنهاد موکد آن ضرورت

نهادسازی در سایه برنامه ریزی و توجه کافی به آموزش و پرورش و نیز فرایند جامعه پذیری برای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی است.

۲. توصیه اکید این پژوهش توجه به سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن در عرصه عمل، به عنوان فراهم آورنده شرایط حضور حداکثری مردم در فضای اقتصاد کشور است.

۳. نهادسازی مرتبط با توسعه فرهنگ جهادی و توجه به فرایند جامعه پذیری و آموزش از سوی برنامه ریزان و متولیان امر فرهنگ و آموزش .

۴. پیشنهاد می‌شود همزمان با تحلیل ذی نفعان نسبت به استخراج و بهره برداری از نقش نگاشت بازیگران بر اساس رفتار و میزان نفوذ ایشان نیز اقدام نمود. این کار کمک میکند تا به برداشت واقعی تری از ذینفعان رسیده تحلیل‌های جامع‌تری را درباره الگوی رفتاری آنان در اختیار داشته باشیم .

۵. شناسایی زمینه‌های حضور مردم و بخش خصوصی و حتی سرمایه گذاران خارجی و اصلاح و یا ایجاد نهادهای مورد نیاز؛ قوانین بانکی، گمرکی، توجه به حقوق مالکیت معنوی سرمایه گذاران و سایر ذی نفعان از یک سو و معرفی زمینه‌هایی که اولویت سرمایه گذاری کشور اند از سوی دیگر بخشی از موضوعاتی است که باید به آنها توجه شود.

۶. استفاده از روشهای علمی مورد تاکید در ادبیات برنامه ریزی برای انجام امور مرتبط با برنامه ریزی نظیر تهیه و استفاده از ماتریسهای پذیرش مسئولیت^۲، مسئولیت^۳ و یا RACI^۴. تاکید می‌شود این ماتریسها در ابتدای برنامه ریزی برای اجرای پروژه‌ها تکمیل شده، قبل از تخصیص منابع و پیش از فرایند برنامه ریزی ابلاغ می‌شود.

^۱ Role Map

^۲ Compliance Responsibility Matrix

^۳ Responsibility Matrix

^۴ Responsible, Accountable, Consulted, Informed

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- حسینی نسب سید محمد رضا و همکاران (۱۳۸۹)، مرور و مقایسه برخی کاربردهای نقشه راه فناوری، فصلنامه توسعه تکنولوژی صنعتی، شماره شانزده.
- دانایی فرد حسن (۱۳۸۸)، روش شناسی تدوین خط مشی ملی کارآفرینی کشور: چارچوبی مفهومی، نشریه توسعه کارآفرینی، سال دوم، شماره ششم،
- دری نوگورانی حسین و صالح اصفهانی (۱۳۹۲)، اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران، انتشارات اداره اقتصادی معاونت طرح و برنامه و بودجه ستاد کل نیروهای مسلح، تهران،
- دهقان تورج، محنت فر یوسف (۱۳۸۵)، بررسی نهادگرایی در سیر اندیشه اقتصادی، مجله اقتصادی، سال ششم، شماره های ۵۶ و ۵۵،
- رضایی محسن (۱۳۹۲)، روند تدوین سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی، سخنرانی در دانشگاه امام حسین «ع»
- زارعی محمدحسین (۱۳۸۳)، نظام قانون گذاری ایران و جایگاه مجمع تشخیص مصلحت نظام، نشریه ژرفنا، شماره ۳۰،
- زارعی آرمان (۱۳۹۲)، نهادگرایی جدید جامعه شناختی؛ ب رای تحلیل ثبات و تغییررهیافتی، فصلنامه علوم انسانی.
- سیف اله مراد (۱۳۹۱)، الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه آفاق امنیت / سال پنجم / شماره شانزدهم - پاییز
- مایلینفسکی (۱۳۸۰)، نظریه های جدید انسان شناسی، به کوشش حسین میرزایی، دانشگاه تهران.
- متوسلی محمود و علی نیکوبستی (۱۳۹۰)، تغییر نهادی، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد امروز، شماره ۱۶.
- متوسلی محمود؛ مهدی احمد محمود؛ نیکوبستی، علی؛ سمیعی نسب مصطفی (۱۳۹۰)، تجدید حیات اقتصاد، نگاهی به اندیشه های اقتصاد نهادی جدید، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، تهران
- دو ورژه موریس، (۱۳۷۶)، جامعه شناسی سیاسی، ترجمه ابوالفضل قاضی، انتشارات دانشگاه تهران.
- موسی زاده ابراهیم (۱۳۸۷)، تأملی در مفهوم، ماهیت و جایگاه حقوقی سیاست های کلی نظام، نشریه فقه و حقوق، شماره ۱۷، تهران.
- نورث داگلاس (۱۳۸۵)، نهادها تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی، ترجمه محمد رضا معینی، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، تهران.

ب. منابع اینترنتی

- aban1.persiangig.com
- www.pajooh.com
- Alan f. black & et al Strategy Road Map, 2010, University of Cambridge
- Building a Strategy Roadmap/ David Forrest, 24-2010
- shirvansocial.blogfa.com
- Stefan P. Bornheim, E-roadmapping ,2001
- www.khamenei.ir

پیوست شماره «۱» مولفه های حاصل از تحلیل سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی و اولویت نهادی مورد توجه در اجرای آنها

ردیف	مؤلفه های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
۱	فعال سازی کلیه امکانات و منابع مالی به منظور توسعه کارآفرینی	ترتیب اول ترتیب رسمی	ترتیب دوم ترتیب غیررسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۲	فعال سازی سرمایه های انسانی و علمی کشور جهت توسعه کارآفرینی	ترتیب اول ترتیب رسمی	ترتیب دوم ترتیب غیررسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۳	تسهیل و تشویق همکاری های جمعی به منظور شرکت در فعالیت های اقتصادی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیب اول ترتیب رسمی	ترتیب دوم ترتیب غیررسمی
۴	به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت های اقتصادی	ترتیب اول ترتیب رسمی	ترتیب دوم ترتیب غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	-----
۵	ارتقای درآمد و نقش طبقات کم درآمد و متوسط	ترتیب اول ترتیب رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ساختارهای نهادی رسمی
۶	پشتتازی اقتصاد دانش بنیان	ترتیب اول ترتیب رسمی	ترتیب دوم ترتیب غیررسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۷	پساده سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیب اول ترتیب رسمی	ساختارهای نهادی غیررسمی
۸	سامان دهی نظام ملی نوآوری	ساختارهای نهادی	ترتیب اول ترتیب رسمی	ساختارهای نهادی

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	به منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور	رسمی	غیررسمی	نهادی غیردولتی
۹	افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان	ترتیبات رسمی	ساختارهای غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای رسمی
۱۰	دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش بنیان در منطقه	ساختارهای غیردولتی	ترتیبات رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۱۱	توانمندسازی نیروی کار	ساختارهای رسمی	ترتیبات رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۱۲	تقویت رقابت پذیری اقتصاد	ترتیبات رسمی	ترتیبات غیررسمی / ساختارهای غیردولتی	ساختارهای رسمی
۱۳	ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها به منظور تقویت اقتصاد کشور	ترتیبات رسمی	ساختارهای غیردولتی	ترتیبات غیررسمی / ساختارهای رسمی
۱۴	به کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق	ترتیبات رسمی	ترتیبات غیررسمی / ساختارهای رسمی / ساختارهای غیردولتی	-----
۱۵	محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد	ترتیبات رسمی	ترتیبات غیررسمی / ساختارهای رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۱۶	استفاده از ظرفیت اجرای	ساختارهای	ساختارهای	ترتیبات نهادی

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	هدم‌سازی یارانه‌ها	نهادی رسمی	غیردولتی	غیررسمی / ترتیب‌های نهادی رسمی
۱۷	افزایش تولید	ترتیب‌های نهادی رسمی	ترتیب‌های نهادی غیررسمی	ساختارهای نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی
۱۸	افزایش اشتغال و بهره‌وری	ترتیب‌های نهادی غیرآرسمی	ترتیب‌های نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی
۱۹	کاهش شدت انرژی	ترتیب‌های نهادی غیررسمی	ترتیب‌های نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی
۲۰	ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی	ترتیب‌های نهادی رسمی	ترتیب‌های نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۲۱	ارتقای آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه	ترتیب‌های نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ساختارهای نهادی رسمی
۲۲	افزایش سهم سرمایه انسانی در زنجیره تولید تا مصرف	ترتیب‌های نهادی رسمی	ترتیب‌های نهادی غیررسمی	ساختارهای نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی
۲۳	سهم‌بری عادلانه عوامل در	ترتیب‌های نهادی	ساختارهای نهادی	ترتیب‌های نهادی

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش	نهادی رسمی	رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	غیررسمی
۲۴	افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی، به‌ویژه در اقلام وارداتی	ترتیبات نهادی رسمی	ترتیبات نهادی / غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ساختارهای نهادی رسمی
۲۵	اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی
۲۶	ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۲۷	کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص در تأمین کالاهای وارداتی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۲۸	افزایش کمی و کیفی تولید مواد اولیه و کالا	ترتیبات نهادی غیررسمی	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی
۲۹	ایجاد ذخایر راهبردی مواد اولیه و کالا در حوزه مواد غذایی و درمانی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۳۰	تأمین امنیت غذایی	ساختارهای	ترتیبات نهادی	ترتیبات نهادی

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
		نهادی رسمی	رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	غیررسمی
۳۱	تأمین امنیت درمان	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۳۲	اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف	غیررسمی نهادی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ساختارهای نهادی رسمی
۳۳	ترویج مصرف کالاهای داخلی	غیررسمی نهادی	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۳۴	ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری در تولید	نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ترتیبات نهادی غیردولتی	-----
۳۵	مدیریت مصرف	غیررسمی نهادی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی
۳۶	اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور	نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۳۷	پیش‌گامی بخش مالی در تقویت بخش واقعی اقتصاد	نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۳۸	پاسخ‌گویی نظام مالی به	ترتیبات	ساختارهای نهادی	-----

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	نیازهای اقتصاد ملی	نهادی رسمی	رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	غیررسمی
۳۹	نقش‌آفرینی نظام مالی در ایجاد ثبات در اقتصاد ملی	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۴۰	حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۴۱	تسهیل مقررات و گسترش مشوق‌های لازم برای حمایت از صادرات کالا و خدمات	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۴۲	گسترش خدمات تجارت خارجی و ترانزیت و زیرساخت‌های مورد نیاز برای صادرات کالا و خدمات	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی
۴۳	تشویق سرمایه‌گذاری خارجی برای صادرات	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۴۴	برنامه‌ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	-----
۴۵	شکل‌دهی بازارهای جدید	ساختارهای	ساختارهای نهادی	ترتیبات نهادی

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	برای توسعه صادرات	غیردولتی نهادی	رسمی	غیررسمی / ترتیبات نهادی رسمی
۴۶	تنوع بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها، به‌ویژه با کشورهای منطقه به منظور توسعه صادرات کالا و خدمات	غیردولتی نهادی ساختارهای	رسمی / ترتیبات نهادی ساختارهای نهادی رسمی	غیررسمی ترتیبات نهادی
۴۷	استفاده از ساز و کار مبادلات تهاتری برای تسهیل مبادلات (در صورت نیاز)	غیردولتی نهادی ساختارهای	رسمی / ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	-----
۴۸	ایجاد ثبات رویه و مقررات در مورد صادرات	غیردولتی نهادی ساختارهای	رسمی ساختارهای نهادی	غیررسمی نهادی ترتیبات
۴۹	گسترش پایدار سهم صادرات ایران در بازارهای هدف	غیردولتی نهادی ساختارهای	رسمی / ترتیبات نهادی ساختارهای نهادی رسمی	غیررسمی ترتیبات نهادی
۵۰	توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور به منظور انتقال فناوریهای پیشرفته	غیردولتی نهادی ساختارهای	رسمی / ترتیبات نهادی ساختارهای نهادی رسمی	غیررسمی ترتیبات نهادی
۵۱	نقش آفرینی مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در گسترش و تسهیل تولید	غیردولتی نهادی ساختارهای	رسمی / ترتیبات نهادی ساختارهای نهادی رسمی	غیررسمی ترتیبات نهادی
۵۲	نقش آفرینی مناطق آزاد و ویژه	ساختارهای	ترتیبات نهادی	ترتیبات نهادی

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	اقتصادی در گسترش و تسهیل صادرات کالا و خدمات	غیردولتی	رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	غیررسمی
۵۳	نقش‌آفرینی مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در تأمین نیازهای ضروری و تأمین منابع مالی از خارج	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۵۴	افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشور	ترتیبات نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۵۵	توسعه پیوندهای راهبردی و گسترش همکاری و مشارکت با کشورهای منطقه و جهان به‌ویژه همسایگان در راستای افزایش مقاومت اقتصادی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی
۵۶	استفاده از دیپلماسی در جهت حمایت از هدف‌های اقتصادی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۵۷	استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای برای افزایش قدرت اقتصادی و کاهش آسیب‌پذیری	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی رسمی
۵۸	مقابله با ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۵۹	انتخاب مشتریان راهبردی در فروش نفت و گاز	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۶۰	ایجاد تنوع در روش‌های	ترتیبات	ساختارهای نهادی	ترتیبات

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	فروش نفت و گاز	نهادی رسمی	غیردولتی	نهادی رسمی
۶۱	مشارکت دادن بخش خصوصی در فروش نفت و گاز	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۶۲	افزایش صادرات گاز	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی
۶۳	افزایش صادرات فرآورده‌های نفتی و پتروشیمی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۶۴	افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز کشور	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۶۵	اثرگذاری در بازار جهانی نفت و گاز	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۶۶	حفظ و توسعه ظرفیت‌های تولید نفت و گاز، به‌ویژه در میادین مشترک	ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۶۷	تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ترتیبات نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۶۸	توسعه تولید کالاهای دارای بازدهی بهینه، براساس شاخص شدت مصرف انرژی	ترتیبات نهادی غیررسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۶۹	بالا بردن صادرات برق	ترتیبات	ساختارهای نهادی	ساختارهای نهادی

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
۷۰	برداشت صیانتی از منابع نفت و گاز	ترتیبات نهادی غیررسمی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی
۷۱	افزایش ارزش افزوده در صنعت نفت و گاز	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۷۲	صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور	ترتیبات نهادی غیررسمی	ساختارهای نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۷۳	تحول اساسی در ساختارهای اداری	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۷۴	منطقی‌سازی اندازه دولت	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۷۵	حذف دستگاه‌های موازی و غیرضرور دولتی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۷۶	حذف هزینه‌های زائد دولت	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۷۷	اصلاح نظام درآمدی دولت با تأکید بر نقش مالیات	ترتیبات نهادی غیررسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۷۸	افزایش سهم درآمدهای	ساختارهای	ترتیبات نهادی	-----

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	مالیاتی	نهادی رسمی	رسمی / ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	
۷۹	افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی
۸۰	شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن	ترتیبات نهادی غیررسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی
۸۱	جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ...	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی
۸۲	تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری و کارآفرینی	ترتیبات نهادی غیررسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	
۸۳	تقویت فرهنگ جهادی در سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد	ترتیبات نهادی غیررسمی	ترتیبات نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی رسمی
۸۴	تبدیل اقتصاد مقاومتی به گفت‌وگو فراعبر و رایج ملی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی	ترتیبات نهادی رسمی
۸۵	هماهنگ‌سازی و بسیج پویای	ترتیبات نهادی	ساختارهای نهادی	

ردیف	مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	اولویت		
		اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
	همه امکانات کشور در راستای اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	نهادی غیررسمی	رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	رسمی
۸۶	شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های علمی، فنی و اقتصادی برای دسترسی به توان آفندی و اقدامات مناسب	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ترتیبات نهادی غیررسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	-----
۸۷	رصد برنامه‌های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن	ساختارهای نهادی رسمی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۸۸	مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال، سریع و به‌هنگام در برابر مخاطرات و اختلال‌های داخلی و خارجی	ساختارهای نهادی غیردولتی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی / ترتیبات نهادی رسمی
۸۹	شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری	ساختارهای نهادی غیردولتی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۹۰	روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار	ساختارهای نهادی غیردولتی	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی غیررسمی
۹۱	افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن	ساختارهای نهادی رسمی	ترتیبات نهادی رسمی / ساختارهای نهادی غیردولتی	-----